

به نام خداوند بخشنده مهربان

درسنامه و نکات مهم و کلیدی درس اول

تاریخ معاصر ایران کلیه رشته ها (به استثنای رشته های ادبیات و معارف اسلامی)

اداره کل آموزش و پرورش استان سیستان و بلوچستان

ناحیه یک زاهدان دبیر: غلامعلی ابراهیمی سال تحصیلی: ۱۴۰۰-۱۳۹۹

درس اول حکومت قاجار از آقا محمدخان تا محمدشاه

اهداف کلی درس :

در این درس ابتدا با شکل گیری سلسله ی قاجار ، جنگ های ایران و روسیه ، تداوم تلاشهای استعمارگران ، جنگ هرات آشنا می شوید. معاهده ارزنة الروم بحث پایانی درس خواهد بود.

بنیاد سلسله ی قاجار

ایل قاجار از ترکمانان بود و در زمان مغولان به ایران کوچ کرد. ایل قاجار در شمار ایل هایی بود که هنگام تشکیل سلسله ی صفوی به یاری شاه اسماعیل پرداخت و در جرگه ی قزلباش ها در آمد.

نادرشاه میانه ی خوبی با قاجارها نداشت. زیرا آنان مدافع حکومت صفوی بودند. رهبر قاجارها (محمدحسن خان) بر سر دستیابی به قدرت جان خویش را از دست داد، فرزندش آقامحمدخان به اسارت کریم خان زند در آمد و حکومت به خاندان زند انتقال یافت.

با مرگ کریم خان، آقامحمدخان از دربار گریخت و با غلبه بر لطفعلی خان (آخرین فرمانروای زندیه) حکومت را به دست گرفت.

پایه گذار حکومت قاجاریه : آقامحمدخان سال تاسیس : ۱۱۷۴ تا ۱۳۰۴ هجری شمسی
پایتخت : تهران مدت زمان حکومت : تقریباً ۱۳۰ سال

تلاش برای اعاده ی حاکمیت ایران بر قفقاز

قاجارها زمانی به قدرت رسیدند که ایران در گیر رقابتهای دولتهای اروپایی شده بود.

امپراتور روسیه (کاترین کبیر) و جانشینانش می خواستند بر گرجستان که تحت حاکمیت مسیحیان بود و خان نشین های قفقاز که تحت کنترل مسلمانان بود، استیلای کامل

خود را برقرار سازد. این در حالی بود که این سرزمین ها زمانی تحت حاکمیت صفویه قرار داشت و آقامحمدخان مدعی آن بود. او برای اعمال حاکمیت دوباره بر ایالت‌های شروان و گرجستان که در دوره زندیه به زیر سلطه ی روس ها رفته بودند، دست به تلاش هایی زد.

او توانست تفلیس را از دست روسها باز پس گیرد. (سال ۱۷۲۴ش)

آقامحمدخان بعدا در لشکرکشی به قفقاز توسط عده ای از همراهانش به قتل رسید.

هجوم سیاسی _ نظامی استعمارگران اروپایی به ایران

جنگ های ایران و روسیه (دوره اول : از سال ۱۱۸۲ تا ۱۱۹۱ ش)

با قتل آقامحمدخان در قفقاز در نیروی نظامی ایران هرج و مرج به وجود آمد.

فتحعلی شاه (برادر زاده و جانشین آقامحمدخان) در شرایطی به حکومت رسید که روسها پی در پی ابتدا گرجستان و سپس ایالت‌های دیگر را مورد تاخت و تاز قرار داد، و باعث بروز دوره ی اول جنگ های ایران و روسیه شد.

جنگ های دوره ی اول ایران و روسیه باعث بسته شدن معاهده گلستان شد.

مفاد عهدنامه گلستان :

الف) ایران حاکمیت روسیه را بر ولایت هایی که تا آن زمان اشغال کرده بود به رسمیت شناخت. به این ترتیب ایالات داغستان و گرجستان و شهرهای باکو، دربند، شیروان، قره باغ، شکی، گنجه، موقان و قسمت بالای طالش به روسیه واگذار شد.

ب) حق کشتی رانی در دریای خزر از ایران سلب گردید.

ج) روسیه نیابت سلطنت عباس میرزا را در ایران به رسمیت شناخت و رساندن او به سلطنت را تعهد کرد.

هجوم سیاسی _ نظامی دولتهای استعمارگر اروپایی، زمینه ساز بیداری اسلامی در ایران شد.

عواملی که باعث شد جنگ به نفع روسیه خاتمه یابد عبارتند از :

الف) ضعف و غفلت فتحعلی شاه و دربارش

ب) خیانت انگلیس به ایران

علل شروع دوره دوم جنگ های ایران و روسیه:

۱) بدرفتاری روس ها با ساکنان ولایت هایی که طبق عهدنامه گلستان به آن کشور واگذار شده بود.

۲) نارضایتی مردم ایران از مفاد عهدنامه گلستان

۳) در معاهده گلستان خط مرزی ایران و روسیه مبهم بود.

جنگ های دوره دوم ایران و روسیه از سال ۱۲۰۴ تا ۱۲۰۶ ش بطول انجامید.
جنگ های دوره دوم ایران و روسیه با عهدنامه ترکمانچای به پایان رسید.

مفاد عهدنامه ترکمانچای :

۱) ایروان و نخجوان و بخشی از دشت مغان از ایران جدا و به روسیه تعلق گرفت.

۲) ایران متعهد به پرداخت ۵ میلیون تومان غرامت به روسیه شد.

۳) برقراری حق کاپیتولاسیون بر ایران تحمیل گردید.

دولت هایی که در ایران برای کسب منافع به رقابت پرداختند: روسیه، فرانسه و انگلستان

امپراتور فرانسه (نپلئون بناپارت) که از حمله ی مستقیم به انگلیس ناتوان بود، قصد داشت با تصرف مستعمره های انگلیس، این کشور را شکست دهد.

مهم ترین مستعمره انگلیس، هندوستان بود؛ که دسترسی به آن، از راه ایران امکان پذیر بود.

نپلئون بناپارت به همین منظور با ایران عهدنامه ای بنام ((فین کن اشتاین)) منعقد کرد.

مفاد عهدنامه فین کن اشتاین (ایران و فرانسه) :

۱) فرانسه متعهد شد که ایران را در جنگ با روسیه کمک کند.

۲) ایران متعهد شد برای حمله به متصرفات انگلیس در هند، با افغان ها و قبایل هرات و قندهار متحد شود و به انگلیس اعلان جنگ دهد.

۳) در صورتی که نپلئون بر لشکرکشی به هندوستان قرار گیرد، اجازه ی عبور لشکر او از ایران به آن کشور داده شود.

از آنجا که همه ی استعمارگران به دنبال منافع خود بودند و نه دوستی دایمی با ایران، پس از آنکه نپلئون با تزار روسیه عهدنامه ((تیلسیت)) را بست، تعهدات خود نسبت به ایران را زیر پا گذاشت؛ و دربار ایران که از فرانسه ناامید شده بود، به انگلستان روی آورد.

عهدنامه تیلسیت بین دولت های فرانسه و روسیه بسته شد.

روابط ایران و انگلستان:

انگلستان، ایران را در برابر تهاجم به مستعمره های خود در هندوستان سد محکمی می دانست، و علاقه مند نفوذ در دربار ایران بود.

معاهده مجمل در سال ۱۱۸۷ ش بین ایران و انگلستان منعقد گردید، انگلستان تعهد کرد هرگاه نیروی نظامی دولت های اروپایی به ایران حمله کنند، نیروی نظامی در اختیار ایران قرار دهد، و یا در عوض آن به دولت ایران کمک مالی کند.

عهدنامه های مجمل و مفصل بین دولت های ایران و انگلستان بسته شد.

تعهدات ایران نسبت به انگلستان در عهدنامه مفصل :

۱. قبول حکمیت نماینده انگلیس در اختلاف های مرزی خود با روسیه
۲. خودداری از بستن قرارداد با روسیه یا هر دولت سومی که دشمن انگلیس باشد.
۳. استخدام نکردن افسر و افراد نظامی برای آموزش سپاه ایران (از کشورهایی که با انگلستان روابط دوستانه ندارند)

تعهدات انگلستان نسبت به ایران در عهدنامه مفصل :

۱. اگر دولت ثالثی به خاک ایران تعرض کند، انگلستان در صورت امکان از کمک و مساعدت به ایران خودداری نکند.
۲. انگلستان از کمک به سرکشان و شاهزادگانی که علیه تاج و تخت پادشاه قاجار قیام کنند، خودداری کند.

جنگ هرات

شهر هرات دروازه ی هندوستان شمرده می شد، و در آن زمان جزء ایران بود. حکمران آنجا (کامران میرزا) با تحریک انگلستان علیه حکومت مرکزی ایران شورش کرده بود.

فتحعلی شاه برای جبران شکست های خود در برابر روس ها متوجه شرق ایران و باز پس گیری هرات شد. او عباس میرزا (ولیعهد خویش) را به سوی هرات روانه کرد. ولی عباس میرزا قبل از انجام ماموریت فوت کرد.

روس ها ایران را در حمله به هرات تشویق می کردند زیرا از سویی با انگلیس رقابت داشتند و به خطر افتادن مستعمره های انگلیس در هند را به مصلحت خود می دانستند. از سوی دیگر، مشغولی ایران در جنگ هرات را مایه ی فراموشی ایالت های از دست رفته ی شمالی ایران می دانستند.

پس از مرگ فتحعلی شاه محمد میرزا (فرزند عباس میرزا) به پادشاهی رسید. محمدشاه صدراعظم شایسته خود میرزا ابوالقاسم قائم مقام فراهانی را به قتل رساند.

کامران میرزا حاکم هرات دوباره در زمان محمدشاه اقدام به محاصره هرات کرد. انگلستان تلاش های زیادی کرد که ایران را از حمله به هرات باز دارد. اما محمدشاه به دخالت های انگلیس اعتراض کرد و روابط ایران و انگلیس قطع شد.(۱۲۱۷ش)

انگلستان سرانجام جزیره خارک را اشغال کرد و تهدید کرد در صورت ادامه ی محاصره هرات ، در خاک ایران پیشروی خواهد کرد. در نتیجه محمدشاه که توان مقابله با انگلیس را نداشت دست از محاصره هرات برداشت.

معاهدهٔ دوم ارزنهٔ الروم بين دولت های ایران و عثمانی بسته شد.

دو کشور ایران و عثمانی، از زمان حکومت صفویه با یکدیگر اختلاف داشتند. دولتهای استعمارگر به این اختلافات دامن زده و جنگ میان دو کشور مسلمان را به نفع خویش می دانستند. در زمان محمدشاه این اختلافات افزایش یافت. سرانجام مذاکراتی در شهر ارزنه الروم بین دولت ایران و عثمانی و با حضور نمایندگان روسیه و انگلیس برای حل اختلافات مرزی انجام شد.

نماینده ایران در مذاکرات ایران و عثمانی در عهدنامه ارزنه الروم میرزا تقی خان فراهانی (امیرکبیر) بود.

مفاد عهدنامه ی دوم ارزنه الروم:

- ۱) ایران از ادعاهای خود درباره ی بعضی مناطق، از جمله سلیمانیه دست بر داشت.
- ۲) دولت عثمانی، حاکمیت ایران بر خرمشهر و ساحل چپ اروند رود، کشتی رانی در این رودخانه ، را به رسمیت شناخت.
- ۳) دولت عثمانی متعهد شد که از آزار و اذیت زائران ایرانی عتبات عالیات جلوگیری کند.
- ۴) دولت عثمانی تعهد کرد تسهیلات لازم را برای بازرگانان کشور ما در آن سرزمین ، فراهم آورد.

نمونه سوال های درس اول

- ۱) ایل قاجار از ترکمانان بود و در زمان تیموریان به ایران کوچ کرد.
 صحیح غلط
- ۲) در پایان جنگ های دوره ی اول ایران و روسیه عهدنامه گلستان بسته شد.
 صحیح غلط
- ۳) عهدنامه فین کن اشتاین بین دولت ایران و بسته شد.
- ۴) نماینده ایران در عهدنامه ارزنه الروم دوم ایران و عثمانی، بود.
- ۵) عهدنامه ی ترکمانچای بین دولت های ایران و روسیه در زمان کدام پادشاه قاجار بسته شد؟
 الف) آقامحمدخان ب) ناصرالدین شاه ج) محمدشاه د) فتحعلی شاه
- ۶) عهدنامه تیلسیت بین کدام دولتها منعقد گردید؟
 الف) انگلیس و ایران ب) روسیه و فرانسه ج) فرانسه و ایران د) فرانسه و انگلیس
- ۷) دو مورد از مفاد عهدنامه گلستان را ذکر کنید.
- ۸) علل شروع دوره ی دوم جنگ های ایران و روسیه را بنویسید؟

۹) مفاد عهدنامه ترکمانچای را بنویسید؟

۱۰) چرا روس‌ها ایران را به لشکرکشی به سوی هرات تشویق می‌کردند؟

۱۱) تعهدات دولت عثمانی در عهدنامه ارزنه‌الروم دوم نسبت به ایران کدامند؟

۱۲) دو مورد از مفاد عهدنامه ترکمانچای را به دلخواه ذکر کنید.

پیروز و سربلند باشید

کانال تخصصی "تاریخ من"

@tarikheman3